

О. В. Лукомська,
головний спеціаліст управління
забезпечення роботи першої судової палати
Вищого господарського суду України

ВИЩИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД УКРАЇНИ НАДАВ МЕТОДИЧНУ ДОПОМОГУ ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Надання методичної допомоги місцевому суду з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики, вивчення стану організації здійснення правосуддя, додержання норм чинного законодавства при розгляді справ зі спорів, пов'язаних із застосуванням банківського, корпоративного та страхового законодавства, а також стан організації роботи з дотримання вимог процесуального законодавства, спрямованої на забезпечення своєчасного, всебічного та якісного розгляду господарських справ – такою була мета поїздки робочої групи Вищого господарського суду України до господарського суду Хмельницької області.

Робоча група Вищого господарського суду України перебувала в господарському суді Хмельницької області з 20 по 24 травня 2013 року. До її складу увійшли керівник робочої групи, секретар першої судової палати, суддя **Олександр Кот**, судді Вищого господарського суду України **Ніна Кочерова** та **Ольга Подоляк**, начальник управління забезпечення роботи першої судової палати Вищого господарського суду України **Дмитро Умрихін** та головний спеціаліст цього ж управління **Олеся Лукомська**. Поїздка робочої групи відбувалась на виконання плану

роботи Вищого господарського суду України на 2013 рік.

У рамках заходів щодо надання методичної допомоги господарському суду Хмельницької області проведено «круглий стіл», в якому взяли участь судді цього суду та його керівник **Сергій Крамар**. У роботі «круглого столу» також взяли участь науковці: доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України **Наталія Кузнєцова**; кандидат юридичних наук, професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права **Юрій Білоусов**; кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича **Микола Стефанчук**.

Учасники «круглого столу» обговорили результати надання методичної допомоги та актуальні питання, що виникають у суддів господарського суду Хмельницької області при вирішенні спорів, пов'язаних із застосуванням банківського та корпоративного законодавства.

Керівник робочої групи **Олександр Кот** поінформував присутніх про діяльність Ви-

шого господарського суду України, план роботи касаційної інстанції, роботу пленуму тощо. Суддів місцевого господарському суду, зокрема, було ознайомлено з проектами постанов Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення господарськими судами спорів, що виникають при виконанні зобов'язань за кредитними договорами, забезпеченими порукою, гарантією та заставою (іпотекою)» та «Про практику вирішення спорів, що виникають при виконанні кредитних договорів». При підготовці цих проектів постанов враховано пропозиції та зауваження, що надійшли від місцевих господарських судів.

Особливу увагу було приділено з'ясуванню проблемних питань, які виникають у суддів при вирішенні спорів, пов'язаних із застосуванням банківського, корпоративного та страхового законодавства.

Отже, з метою забезпечення однакового застосування банківського законодавства судьями господарського суду Хмельницької області під час розгляду спорів відповідної категорії суддя Вищого господарського суду

України **Ольга Подоляк** відповіла на запитання суддів щодо найбільш спірних та проблемних моментів, які виникають при вирішенні таких спорів.

Щодо можливості в одному провадженні задовольняти дві позовні вимоги: стягнення боргу за кредитним договором та звернення стягнення на заставлене майно за договором застави або іпотеки за цим самим кредитним договором, зазначено таке. Виконання основного зобов'язання виключає можливість задоволення вимог за рахунок забезпечувального зобов'язання. Тому задоволення одночасно позовних вимог як у частині стягнення заборгованості за кредитним договором, так і в частині звернення стягнення на предмет іпотеки не передбачене чинним законодавством.

Суддя Вищого господарського суду України також відповіла на запитання щодо того, чи не перешкоджає вирішенню по суті спору про стягнення заборгованості за кредитним договором з боржника/позичальника кредиту, якщо на виконанні ДВС є наказ господарського суду або виконавчий напис но-

таріуса про звернення стягнення цієї суми боргу на майно, заставлене згідно з договором застави (іпотеки), або є рішення господарського чи загального суду про стягнення цієї суми боргу за цим кредитним договором з поручителя на виконання договору поруки?

Зокрема, зазначено, що зобов'язання припиняються з підстав, передбачених договором або законом (ч. 1 ст. 598 ЦК України). Такі підстави містяться у статтях 599–601, 604–609 ЦК України. Згідно з положеннями ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. Чинне законодавство не пов'язує припинення зобов'язання з постановленням судового рішення, відкриттям виконавчого провадження з його примусового виконання чи наявністю виконавчого напису за відсутності його виконання, а наявність судових актів про стягнення заборгованості не припиняє грошових зобов'язань боржника та не виключає його відповідальності за порушення строків розрахунків. Така правова позиція викладена, наприклад, у постановвах

Верховного Суду України від 01.06.2011, 24.10.2011, 14.11.2011. Таким чином, з огляду на чине законодавство та правову позицію Верховного Суду України зазначені в питанні обставини не перешкоджають вирішенню по суті спору про стягнення заборгованості за кредитним договором з боржника/позичальника кредиту.

На запитання суддів господарського суду Хмельницької області щодо того, чи перешкоджає наявність рішення господарського або загального суду про стягнення суми заборгованості з боржника/позичальника вирішенню спору про стягнення такої заборгованості за кредитним договором з поручителя, **Ольга Подоляк** пояснила таке.

Статтею 554 ЦК України передбачено, що в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Згідно з ч. 1 ст. 543 ЦК України у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників)

кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або у повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо.

Отже, за законом у цій ситуації немає так званої обов'язкової процесуальної співучасті, тобто законом передбачено право кредитора звернутися з позовом до кожного з боржників окремо.

Перелік підстав, з якими законодавство пов'язує припинення зобов'язань, закріплений у гл. 50 ЦК України. Зазначені норми не пов'язують припинення зобов'язання з винесенням судового рішення, а наявність судових актів про стягнення заборгованості не припиняє грошового зобов'язання боржника. Таку правову позицію висловлено у постанові Верховного Суду України від 14.11.2011.

Відтак сама лише наявність рішення суду про стягнення суми заборгованості з боржника/позичальника кредиту на виконання кредитного договору за відсутності реально-го виконання боржником свого зобов'язання не свідчить про припинення договірних праввідносин.

Крім того, суддя Вищого господарського суду України **Ольга Подоляк** окремо зупинилася ще на кількох аспектах.

Так, потребує чіткого визначення поняття збільшення обсягу відповідальності при розгляді позовних вимог про припинення поруки на підставі ч. 1 ст. 559 ЦК України. Відповідно до ст. 554 ЦК України поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Найчастіше збільшення розміру процентної ставки за користування кредитом розглядається як збільшення обсягу відповідальності поручителя. Проте суди не завжди враховують те, що обсяг відповідальності поручителя – комплексне поняття, яке включає в себе основний борг, проценти за користування кредитом, неустойку та збитки, нараховані у разі порушення боржником зобов'язання, що разом становлять одну суму коштів. Тобто, щоб встановити збільшився чи ні обсяг відповідальності поручителя при внесенні відповідних змін до кредитного

договору чи договору поруки, судам необхідно комплексно оцінити всі внесені зміни та встановити, за яку суму коштів поручилася особа при укладенні договору поруки та як ця сума змінилася після внесення таких змін.

Для ілюстрації суддя навела приклад із судової практики. Господарський суд міста Києва, відмовляючи в задоволенні позовних вимог про припинення договору поруки, мотивував своє рішення таким. Згідно з внесеними без згоди поручителя змінами до кредитного договору процентну ставку за період з 01.03.2010 по 31.03.2012 було зменшено з 12% до 4% у доларах США та з 18% до 10% у гривні. Збільшення розміру процентів відбулося лише з 01.04. 2012. З огляду на наведене суд дійшов висновку, що загальний середній розмір процентів за весь період не збільшився. Суд апеляційної інстанції залишив рішення без змін. Скасовуючи це рішення та постанову апеляційного суду, направляючи справу на новий розгляд, суд касаційної інстанції зазначив таке. Суд першої інстанції не встановив, за яку суму коштів

поручився позивач при укладенні договору поруки та як вона змінилася після внесення відповідних змін. Таким чином, висновки про те, що обсяг відповідальності поручителя не збільшився і немає підстав для застосування ч. 1 ст. 559 ЦК України, є передчасними.

Суддя **Ольга Подоляк** звернула увагу ще на один момент, пов'язаний з визначенням співмірності суми заборгованості за кредитом та вартості іпотечного майна при розгляді позовних вимог про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання за кредитором права власності на предмет іпотеки. Частиною 1 ст. 39 Закону України «Про іпотеку» передбачено, що у разі задоволення судом позову про звернення стягнення на предмет іпотеки у рішенні суду зазначається разом з іншим початкова ціна предмета іпотеки для його подальшої реалізації. Якщо кредитор просить повернути стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання за кредитором права власності на нього, суд має надати оцінку співмірності суми заборгованості за кредитом та вартості іпотечного майна. У разі як-

що сума боргу є меншою, ніж вартість предмета іпотеки, звернення стягнення на предмет іпотеки має проводитися виключно шляхом продажу предмета іпотеки. Це пояснюється тим, що лише в порядку цієї процедури чинним законодавством передбачено спосіб повернення іпотекодавцю залишкової суми після продажу заставленого майна та розрахунків з іпотекодержателем.

Цікавим для обговорення виявилось також питання судді господарського суду Хмельницької області **Юрія Гладюка**. Він зазначив, що у позовних заявах банків склалася практика формування позовної вимоги таким чином: «стягнути тіло кредиту (відсотки тощо)... шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки». Чи повинен суд, задовольняючи позовні вимоги, переносити в резолютивну частину зазначену конструкцію? Учасники «круглого столу» дійшли висновку, що у такому разі позов може бути задоволено в один зі способів: або звернення стягнення на суму заборгованості, або звернення стягнення на предмет іпотеки.

Підсумовуючи обговорення актуальних питань вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням банківського законодавства, керівник робочої групи суддя **Олександр Кот** наголосив на такому. Три чверті судових справ зазначеної категорії виникають із позовів банків про стягнення боргу за кредитним договором. Приблизно 20–23% – це спори про визнання кредитних договорів, договорів застави, іпотеки, поруки гарантії недійсними. Як правило, у першій категорії спорів позови задовольняються, у другій – в задоволенні позовів відмовляють, що є законним, оскільки у другому випадку нерідко це – намагання позивача зловживати процесуальним правом з метою відстрочення сплати боргу. Така ситуація є характерною для розгляду справ цієї категорії всіма господарськими судами України.

Перед тим як перейти до розгляду наступного блоку питань, пов'язаних із вирішенням корпоративних спорів, **Олександр Кот** навів статистичну інформацію щодо розгляду спорів цієї категорії справ як господарським судом Хмельницької області, так і Ви-

щим господарським судом України. На сьогодні спостерігається зменшення кількісних показників спорів зазначеної категорії. При цьому він звернув увагу на суттєву відмінність корпоративних спорів, яка полягає в тому, що до касаційної інстанції доходить майже кожна друга справа. В інших категоріях спорів такої великої кількості оскаржень немає.

Професор **Наталія Кузнєцова** вважає, що такий великий відсоток оскарження в корпоративних спорах не є випадковим. З аналізу змісту та структури корпоративних спорів очевидним є те, що вони дуже важливі в цілому для існування господарюючого суб'єкта. Якщо говорити про кредитні правовідносини – це епізодичне явище в діяльності господарюючого суб'єкта. А корпоративний спір – це системна проблема, проблема існування чи неіснування тієї чи іншої структури. Вона пов'язана не лише з правовими, організаційними, а й, насамперед, із соціальними проблемами. Наприклад, з приходом нового власника починається вирішення питань трудового колективу, майна, кредиторів та всього іншого. Тому боротьба іде на кожній стадії, на кожній інстанції, яка розглядає цей спір. Саме тому ці спори інколи проходять кілька кіл. Такі спори дестабілюють роботу господарюючого суб'єкта і не тільки його, адже у нього є кредитори, партнери, інвестори. Тому до цих спорів увага є більш пильною.

Учасники «круглого столу» приділили окрему увагу питанню підвідомчості. Суддями місцевого спеціалізованого суду розглядаються позовні вимоги про розірвання договорів купівлі-продажу акцій між двома фізичними особами. Судді Вишого господарського суду України (далі – ВГСУ) нагадали присутнім, що саме володіння акціями ще не характеризує спірні відносини як корпоративний спір. Це питання не є дискусійним. Воно вирішене на рівні рекомендацій Президії ВГСУ № 04-5/14 від 28.12.2007. Відповідно до п. 1.11 Рекомендацій у визначенні підвідомчості справ зі спорів, пов'язаних з обігом акцій, господарським судам необхідно розрізняти правовідносини щодо акцій як

речей та правовідносини з приводу реалізації корпоративних прав, посвідчених акціями. Хоча змістом акцій є посвідчені ними корпоративні права, однак відповідно до ст. 177 ЦК України цінні папери (в тому числі акції) є речами. Корпоративними є відносини, пов'язані з реалізацією корпоративних прав, посвідчених акціями. Відносини, пов'язані з обігом акцій, до корпоративних не належать.

На завершення розгляду питання щодо підвідомчості корпоративних спорів було звернуто увагу суддів місцевого господарського суду на позицію Верховного Суду України (далі – ВСУ) стосовно віднесення виробничого кооперативу до господарського товариства у розумінні статей 79 та 93 ГК України, викладену в постанові у справі № 14/680/07 від 19.02.2008.

Так, раніше касаційна інстанція залишала в силі рішення попередніх інстанцій, за якими кооперативам відмовляли в прийнятті позовних заяв з огляду на те, що останні не є господарськими товариствами. Суди посилалися на норму п. 4 ст. 12 ГПК України, зазначаючи, що спори за позовними заявами таких юридичних осіб не є підвідомчими господарським судам. Проте з прийняттям згаданої вище постанови ВСУ практика ВГСУ пішла іншим шляхом (постанови ВГСУ у справах № 5016/1066/2011(6/67), 5016/1105/2012(10/35)).

На думку професора **Наталії Кузнєцової**, з погляду належності виробничих кооперативів до корпорацій висновок ВСУ у рішенні є підставним. У теорії цивільного, господарського та корпоративного права загалом міститься аналогічний підхід. Корпорацією є не тільки господарські товариства, а й виробничі кооперативи. Професор також наголосила на тому, що цієї позиції дотримується й ЦК України. Зокрема, глава 8 розділу 2 містить таку категорію, як підприємницькі товариства – підприємства, які працюють з метою отримання прибутку. В цій категорії підприємницьких товариств є два види товариств: господарські товариства і виробничі кооперативи. Різниця між названими суб'єктами полягає у принципі устрою цих об'єднань. В

одному випадку – принцип участі та/або членства, а в іншому – виключно членства.

У випадках, коли є конфлікт, учасником якого виступає виробничий кооператив, з одного боку, і фізична особа, з іншого боку, і цей спір пов'язаний з реалізацією прав учасника кооперативу, має місце корпоративний спір, який підвідомчий господарським судам.

Ще одним важливим питанням є питання, пов'язане із застосуванням ст. 100 разом з п. 1 ч. 1 ст. 268 ЦК України.

Згідно з ч. 1 ст. 100 ЦК України право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Доктор юридичних наук, професор **Наталія Кузнєцова**, як один із розробників ЦК України, пояснила, у зв'язку з чим з'явилася ця норма. На практиці виникали серйозні питання, пов'язані із спадкуванням і передачею прав у товаристві з обмеженою відповідальністю, що викликало певне напруження в їхній діяльності. Щоб захистити інтереси учасників товариства у ЦК України було включено цю статтю: тобто був створений механізм викупу товариством частки, у разі якщо немає бажання далі вести бізнес зі спадкоємцями чи іншими особами.

Проте розробники ЦК навіть уявити собі не могли, що ця стаття «вдарить» по строках позовної давності. Безумовно, право участі у товаристві є особистим правом. Тобто право на участь у товаристві має конкретна особа. Водночас слід визнати, що ці права не є немайновими правами в чистому вигляді. Право участі у товаристві є особистим, але пов'язаним з майновим, як наприклад права інтелектуальної власності. Адже воно включає в себе і право на отримання дивідендів, право на управління, право на отримання частки майна у разі ліквідації товариства тощо.

Таким чином, немає підстав для відмови у застосуванні строків позовної давності щодо зазначених правовідносин.

Більше того, новий закон про акціонерні товариства чітко встановив терміни можливого оскарження рішень загальних зборів – три місяці з моменту прийняття рішення.

Професор **Наталія Кузнцова** звернула увагу на непоодинокі випадки звернення нових учасників (акціонерів) до суду з вимогою про визнання недійсними рішень загальних зборів, прийнятих за багато років до їхнього вступу в товариство. Слід враховувати, що такі позови часом зачіпають права третіх осіб, зокрема кредиторів, а також і самих учасників. Керівник робочої групи **Олександр Кот** зауважив, що і в господарському суді Хмельницької області досить часто розглядаються позови нових учасників про визнання недійсними рішень зборів, прийнятих десять, а то і більше років назад.

З приводу застосування строків позовної давності під час розгляду корпоративних спорів висловив свою думку і кандидат юридичних наук, доцент **Микола Стефанчук**. Аналізуючи питання корпоративних спорів, він дійшов висновку, що найгострішим є питання застосування строків позовної давності. Якщо аналізувати корпоративні права виходячи з суті ЦК України, ГК України та Закону України «Про акціонерні товариства», то до правомочностей цих прав все ж таки включаються правомочності щодо управління, отримання певної частки прибутку тощо. Тому, на думку науковця, застосування строків позовної давності щодо цієї категорії спорів є обгрунтованим. Це дозволить повністю захистити права інших учасників таких корпорацій.

Микола Стефанчук наголосив на тому, що обмеження строку позовної давності дозволить мінімізувати можливості зловживання правом і деякою мірою гарантувати безпеку господарської діяльності та забезпечити економічну стабільність.

Доктор юридичних наук **Наталія Кузнцова** також висловила свою позицію з приводу запитання, що надійшло від суддів місцевого суду: з якого моменту слід вважати учасника таким, що вибув із товариства з обмеженою відповідальністю? На відміну від акціонерних товариств, відносини в товариствах з обмеженою відповідальністю є досить демократичними і не виходять на публічний рівень та акумулюються в самому товаристві. Чинне законодавство містить різні

підходи до визначення моменту виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю (1 місяць, 3 місяці, строк може бути передбачено в статутах товариств). Але для моменту визначення майнових прав з огляду на обсяг цих прав важливою є дата подання заяви. Це фіксація того моменту, з якого перериваються зв'язки з товариством за волевиявленням учасника. Судова практика також виходить з того, що моментом вибуття учасника з товариства з обмеженою відповідальністю визнається момент подачі в установленому порядку заяви про вихід посадової особи з товариства.

Підсумки за результатами ознайомлення зі справами, розглянутими суддями господарського суду Хмельницької області у 2012 році, підбила суддя Вищого господарського суду України **Ніна Кочерова**. Відзначено достатньо високий професійний рівень суддів. Суддя також високо оцінила видання «Господарський процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами», укладачами якого стали судді господарського суду Хмельницької області.

Разом з тим суддя **Ніна Кочерова** звернула увагу на поодинокі випадки, коли мотивувальна частина рішення містить увесь перелік нормативних актів, якими керується суддя, і не містить жодних висновків за результатами дослідження доказів у справі та положень відповідного законодавства.

Крім того, мають місце випадки, коли оформлення резолютивної частини судового рішення не відповідає вимогам ст. 84 ГПК України і постановам Пленуму Верховного Суду України та Вищого господарського суду України. Суддя наголосила на тому, що ця частина має бути чіткою: або позов задовольняється, або в позові відмовляється; та не містити жодних міркувань.

Керівник робочої групи суддя Вищого господарського суду України **Олександр Кот**, підтримуючи позиції, висловлені суддею Ніною Кочеровою, звернув особливу увагу на вимоги до судових рішень. Зокрема, підкреслив, що чітке обгрунтування та аналіз є базовими вимогами та важливим аспектом права на справедливий суд. Судове

рішення високої якості – це рішення, яке досягає правильного результату (наскільки це дозволяють надані судді матеріали) у справедливий, швидкий, зрозумілий та недвозначний спосіб. Згідно з тлумаченням Європейського суду з прав людини право на справедливий суд, зафіксоване в ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, означає не лише те, що судові рішення повинні бути ухвалені в розумні строки, а й те, що воно повинно бути – коли це доречно – таким, яке можна ефективно виконати на користь сторони, яка виграла справу (п. 54 Висновку № 11(2008) Консультативної ради європейських суддів).

Професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права **Юрій Білоусов** додав, що з обговорюваним питанням тісно пов'язані і питання виконання судових рішень. Адже правосуддя не може вважатися здійсненим доти, доки не виконане судові рішення. Си-

туація зі станом виконання судових рішень в Україні настільки складна та актуальна на сьогодні, що стала темою Парламентських слухань, які відбулися 22 травня 2013 року. Зокрема, науковець звернув увагу на позицію Голови Вищого господарського суду України, висловлену на зазначених слуханнях. Віктор Татков акцентував увагу на необхідності вжиття заходів, спрямованих на відновлення зв'язку між судом і виконавчим провадженням, яке є завершальною стадією судового розгляду.

Під час свого виступу **Юрій Білоусов** підкреслив велике значення «круглого столу» за участю суддів різних інстанцій та науковців. Він зазначив, що існує низка питань, які не можуть бути вирішені у правозастосуванні. Лише поєднання зусиль практиків та науковців може сприяти вирішенню цих питань та напрацюванню змін, яких потребує сучасне законодавство.